

TÜRKİYE: BAŞKANLIK REJİMİ YOLUNDA* (*TURKEY: ON HER WAY TO PRESIDENTIAL SYSTEM*)

Jean Marcou**

Ahmet Davutoğlu hükümeti, 6 Eylül'de, 133'e karşı 306 oyla Meclis'in güvenoyunu aldı. Böylece, Recep Tayyip Erdoğan'ın 10 Ağustos'ta cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle başlayan politik geçiş döneminin ana aşamaları tamamlanmış oldu. Fakat bu süreçte, bir kişi değişikliğinden ziyade gerçek anlamda bir rejim değişikliğine tanık olundu.

İki Cumhurbaşkanı ve İki Başbakanın Vekâleti

Sonuçları 15 Ağustos'ta Yüksek Seçim Kurulu tarafından açıklanan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin daha ilk turunda oyların %52'sini alarak Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan yine de hükümet görevlerinden elini çekmedi. Aday Cumhurbaşkanı, bu görevleri bırakmak için selefi Abdullah Gül'den görevi devraldığı güne kadar bekledi. Bu arada, hükümetin başına geçecek halefini belirleme işine girişen Erdoğan, 21 Ağustos günü gerçekleşen Merkez Yürütme Kurulu toplantısı sonrası Ahmet Davutoğlu ismini bizzat kendisi açıkladı ve 27 Ağustos'ta gerçekleşen Olağanüstü Kongre'de bu ismin onaylanmasını sağladı. Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin YSK kararı ise ancak 28 Ağustos'ta, Erdoğan'ın göreve başladığı günde, Resmi Gazete'de yayımlandı.

Benzeri daha önce yaşanmamış olmasına rağmen, bu geçiş süreci neredeyse pürüzsüz gerçekleşti. Tek kayda değer itiraz, Anayasa'nın ihlal edildiğini öne süren ve Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlık görevinin 15 Ağustos'ta (YSK'nın seçim sonuçlarını ilan ettiği tarih) son bulduğunu savunan muhalefet partilerinden geldi. Bu gerekçelere dayanarak CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu yeni Cumhurbaşkanı'nın yemin

* Fransızcadan çeviren, Dr. Erkan Duymaz, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi.

** Prof. Dr., Grenoble (Fransa) Siyaset Çalışmaları Enstitüsü, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (İstanbul).

törenine katılmayı reddetti ve CHP milletvekilleri Mecliste'ki yemin töreni öncesi Erdoğan'ı protesto etti. Bununla birlikte, protestolar, merasimlerin gerçekleşmesine ve Çankaya'da şatafatlı bir devir-teslimle son bulmasına engel olmadı.

Baş ve Bacaklar!

Hiç kuşku yok ki, bu geçiş dönemi, Erdoğan'ın seçim kampanyasında ipuçlarını verdiği, cumhurbaşkanının kendi başbakanını belirlediği ve parti organlarının bu tercihi resmi olarak onayladığı yeni bir yürütme modelinin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Nitekim yemin töreninin akşamında yeni Cumhurbaşkanı, Ahmet Davutoğlu'nu hükümetin başına atadı ve Davutoğlu, hemen bir gün sonra, yeni Bakanlar Kurulu'nu Erdoğan'a sundu. Bu hükümet büyük ölçüde bir öncekinin kopyası niteliğindedir. Yalnızca dört yeni isim ortaya çıkmıştı. Başbakan yardımcılarını Beşir Atalay ve Emrullah İşler'in yerine Yalçın Akdoğan (Recep Tayyip Erdoğan'ın en yakın danışmanlarından biri) ve Numan Kurtulmuş (AKP'ye geçmiş, Saadet Partisi'nin eski lideri) göreve getirildi. Ahmet Davutoğlu'ndan boşalan göreve Türk diplomasisinin başı olarak Mevlüt Çavuşoğlu (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi eski Başkanı, Erdoğan hükümetinin Avrupa Birliği Bakanı) geldi. Çavuşoğlu'nun bıraktığı Avrupa Birliği Bakanlığı koltuğunu ise Volkan Bozkır devraldı. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nda, Hayati Yazıcı görevini Nurettin Canikli'ye bıraktı.

Böylece, Davutoğlu'nun oluşturduğu Bakanlar Kurulu, değişikliğe uğramış bir Erdoğan hükümeti görünümünü aldı. Bundan böyle parlamenter bir rejimde değil de, ülkenin temel siyasi eğilimlerinin Cumhurbaşkanı tarafından belirlendiği ve Başbakan tarafından uygulamaya konulduğu bir nevi yarı-başkanlık rejiminde olduğumuz konusunda hiçbir kuşku yok. Recep Tayyip Erdoğan, kendi kabinesinin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nu vakit geçirmeden partinin ve hükümetin lideri olarak seçerek Abdullah Gül'ün başbakan olma konusundaki pek de güçlü olmayan arzusunu henüz işin başında bastırmış oldu. Eski Cumhurbaşkanı Gül'ün başbakanlık konusunda tereddütleri olmasına ve güdümlü bir başbakan olmak istemediğini belli etmesine karşın, diplomasisinin eski başı Davutoğlu yeni Cumhurbaşkanı'na olan bağlılığını gizlemedi. Erdoğan hükümetinin sürdürülmesi ve bu durumun Başbakan tarafından kabullenilmesi dahi, tek başına, başbakanın bundan böyle ne ölçüde cumhurbaşkanlığının vesayetine girdiğini göstermektedir. Kemal Kılıçdaroğlu bu durumu, "kukla başbakanlar" dönemine giriyoruz şek-

linde yorumladı. 70’li yıllarda, Fransa’nın eski dışişleri bakanlarından Michel Jobert, yarı-başkanlık rejimindeki başkan-başbakan ikilisine gönderme yaparak zihin açıcı şu ifadeyi kullanmıştı: Bu bir “baş ve bacaklar” rejimi! Ahmet Davutoğlu, kafasının fikirlerle dolu olması ve bunları kullanarak Recep Tayyip Erdoğan’a karşı bir hareket alanı yaratması için başbakan olarak atanmadı, her şeyden önce “kendi başkanı” için hızlı ve uzun zaman koşmasına yarayan çok güçlü bacakları olduğunu göstermesi için.

Osmanlı Cumhuriyeti

Yürütme erki içerisinde cumhurbaşkanı-başbakan ilişkilerine ege-men olan yeni anlayış nedeniyle, anayasa değişikliği olmaksızın, rejim değişmiş oldu. Parlamenter rejimde var olan mantık tersine döndü. Eskiden baskın olan (hükümetin başı), eskiden temel siyasi meseleler dışında ve yalnızca manevi bir kudreti olanın (Cumhurbaşkanı) icracısı haline geldi. Bu yeni anlayış, sadece yukarıda değindiğimiz siyasi geçiş sürecinde yaşanan olaylar vesilesiyle değil, aynı zamanda iktidarın kullanımına hâkim olmaya başlayan sembolizm ile de görünürleşti. 10 Ağustos akşamı, seçimi kazandığını teyit ettirdikten sonra, AKP’nin kurucusu ve liderinin yaptığı ilk iş, eski zamanlarda Osmanlı sultanlarının tahta çıkacakları ilan edildiğinde yaptıkları gibi, Eyüp Camii’ne gitmek oldu. Bu sembolik olaya daha sonra yenileri eklendi. Örneğin, yeni Cumhurbaşkanı’nın göreve gelmesinden sadece bir gün sonra, -tesadüfe bakın ki bizzat kendisi tarafından üç yıl önce sipariş edilen-, büyük devletlerin başkanlık uçakları model olarak tasarlanan Airbus A330-200 Prestige marka yeni resmi uçağı Türkiye’ye getirildi. Recep Tayyip Erdoğan, ilk resmi seyahati için, yeni uçağını Türkiye’nin renklerine boyattı ve dünyanın en güçlü liderlerinin bulunduğu Cardiff’teki NATO zirvesine katılmak üzere yol aldı (Azerbaycan’a uğrayarak).

Dahası, yeni Cumhurbaşkanı, Atatürk’ten beri Türk Devlet Başkanlarının Çankaya’daki geleneksel ikametgâhını (meşhur Köşk) kullanmayacağını, bunun yerine, kısa bir zaman önce Atatürk Orman Çiftliği’nde inşa edilen (ve tartışmalara neden olan) yeni saraya taşınacağını açıkladı. Recep Tayyip Erdoğan’ın başbakan için son yıllarda yaptırdığı bu saray yeni cumhurbaşkanlığı konutu olarak kullanılacak, Çankaya ise Ahmet Davutoğlu’na kalacaktı. Kemalist partinin lideri Kemal Kılıçdaroğlu “toplumları geleneklerinden koparırsanız kaosa doğru sürüklenirler” sözleriyle bu karara karşı sert bir tepki gösterdi.

Sultanın ve onun baş vezirinin tahta çıkmasından sonra geriye sadece Hilafetin geri getirilmesi kalmıştır ... Bu konuda, Diyanet'in (1924 yılında Hilafetin kaldırılmasıyla bu kurumun yerini alan din işleri idaresi; çoğunlukta bulunan Sünni Hanefi inancına ilişkin düzenlemeler yapmak gibi esas itibarıyla bürokratik bir role sahiptir) sadece basit bir idari yapı olarak kalmaması ve yeniden ruhani bir rol üstlenmesi gerektiğini ifade eden Ahmet Davutoğlu'na güvenebiliriz. Böyle bir tasarruf, her gün biraz daha Osmanlılaşan, başkanlık rejimi yolundaki bir Cumhuriyet'te şaşırtıcı olmayacaktır ...

TURQUIE: LA RÉPUBLIQUE SE PRÉSIDENTIALISE

(TURKEY: ON HER WAY TO PRESIDENTIAL SYSTEM)

Jean Marcou*

Le 6 septembre, le gouvernement d'Ahmet Davutoğlu a obtenu la confiance du parlement par 306 voix contre 133. Ainsi s'achève les phases essentielles de la transition politique provoquée en Turquie par l'élection de Recep Tayyip Erdoğan à la présidence de la République, le 10 août dernier. Mais plus qu'à un changement de personnes, nous venons d'assister à un véritable changement de régime.

L'intérim de deux présidents et de deux premiers ministres

Élu président dès le premier tour avec près de 52% des suffrages, Recep Tayyip Erdoğan, dont le résultat a été consacré par le YSK (Conseil supérieur des élections) dès le 15 août, n'a pas abandonné pour autant ses fonctions gouvernementales. L'aspirant président a attendu pour le faire, la veille de la passation de pouvoirs avec son prédécesseur, Abdullah Gül. Entretemps, il s'est employé à mettre en place son successeur à la tête du gouvernement, annonçant lui-même, dès le 21 août, le choix d'Ahmet Davutoğlu après la réunion des instances dirigeantes du parti et le faisant ratifier par un congrès extraordinaire, le 27 août. Ce n'est que le 28 août, jour de son intronisation à la présidence, que le Journal officiel a annoncé son élection.

En dépit de son caractère inédit, cette transition s'est déroulée presque sans anicroches. La seule contestation majeure est venue des partis d'opposition, dénonçant une atteinte à la Constitution et plaidant que Recep Tayyip Erdoğan aurait du cesser d'être premier ministre dès le 15 août (annonce des résultats par le YSK). Ce constat a conduit le leader du CHP, Kemal Kılıçdaroğlu, à refuser de participer aux cérémonies d'investiture du nouveau président et a vu les parlementaires du CHP protester avant la prestation de serment de ce dernier au

* Professeur à l'Institut d'Études politiques de Grenoble (France), chercheur associé à l'Institut français d'Études Anatoliennes d'Istanbul (Turquie).

parlement. L'incident n'a pourtant pas empêché les cérémonies de suivre leur cours et de s'achever par une passation de pouvoirs en grandes pompes à Çankaya.

La tête et les jambes !

De toute évidence cette transition a débouché, comme l'avait laissé entendre les déclarations de campagne du candidat Erdoğan, sur une nouvelle configuration de l'exécutif qui voit le président choisir son premier ministre, même si ce choix a du être formellement consacré par les instances du parti. Au soir des cérémonies d'investiture en effet, le nouveau président a nommé Ahmet Davutoğlu à la tête du gouvernement, et celui-ci a présenté son gouvernement dès le lendemain. Ce gouvernement est très largement la copie du précédent. Seuls 4 nouveaux noms apparaissent. Les vice-premiers ministres, Beşir Atalay et Emrullah İşler, sont remplacés par Yalçın Akdoğan (l'un des plus proches conseillers de Recep Tayyip Erdoğan) et Numan Kurtulmuş (l'ex-leader du Saadet Partisi, rallié à l'AKP). Mevlüt Çavusoğlu (l'ancien président de l'Assemblée parlementaire du Conseil de l'Europe, devenu ministre des affaires européennes dans le gouvernement Erdoğan) prend la succession d'Ahmet Davutoğlu à la tête de la diplomatie turque. Il est remplacé aux affaires européennes par Volkan Bozkır. Aux douanes, Hayati Yazıcı laisse sa place à Nurettin Canikli.

Ainsi, la nomination du gouvernement Davutoğlu a pris toutes les apparences d'un remaniement du gouvernement Erdoğan. De toute évidence, nous ne sommes plus dans un régime parlementaire, mais dans une sorte de régime semi-présidentiel où le président de la République définit les grandes orientations de la politique du pays et où le premier ministre les met en œuvre. En choisissant rapidement Ahmet Davutoğlu, son ancien ministre des affaires étrangères, pour lui succéder à la tête du parti majoritaire et du gouvernement, Recep Tayyip Erdoğan a étouffé dans l'œuf les velléités d'Abdullah Gül de se maintenir au plus haut niveau. Alors que l'ancien président avait tergiversé et fait savoir qu'il ne souhaitait pas être un premier ministre aux ordres, l'ancien chef de la diplomatie turque n'a pas fait mystère de son allégeance au nouveau président de la République. À elle seule la reconduite du gouvernement Erdoğan et l'acceptation de cette situation par le nouveau premier ministre montrent à quel point ce dernier est désormais soumis à la tutelle présidentielle. Kemal Kılıçdaroğlu en a conclu qu'était venue

l'époque des "premiers ministres marionnettes". Dans les années 1970, Michel Jobert, un de nos anciens ministres des affaires étrangères, évoquant le couple président-premier ministre en régime semi-présidentiel, avait eu cette expression évocatrice: "C'est la tête et les jambes !". Ahmet Davutoğlu n'a pas été nommé premier ministre pour avoir des idées plein la tête et s'en servir pour disposer d'une marge manœuvre à l'égard de Recep Tayyip Erdoğan, mais surtout pour faire la preuve qu'il a des mollets d'acier lui permettant de courir vite et longtemps pour "son président".

Osmanlı Cumhuriyeti

Sans révision de la Constitution, le régime a donc changé du fait de la logique nouvelle qui domine les relations président-premier ministre, au sein de l'exécutif. Par rapport à ce qui existait en régime parlementaire, cette logique s'est inversée. Celui qui dominait (le chef du gouvernement) est devenu l'exécutant de celui qui antérieurement n'exerçait qu'une magistrature morale hors de la dynamique politique essentielle. Cette nouvelle logique n'est pas simplement lisible à travers les événements de la transition politique que nous venons de relater, mais aussi dans la symbolique qui domine désormais l'exercice du pouvoir. Nous avons relevé dans une précédente édition qu'au soir du 10 août, le premier geste du leader et fondateur de l'AKP, après avoir eu confirmation de son élection, avait été de se rendre à la mosquée d'Eyüp, comme le faisait naguère les sultans ottomans dès l'annonce de leur intronisation. D'autres événements symboliques sont intervenus depuis. Ainsi, à peine un jour après son investiture, le nouveau président a pris possession d'un nouvel avion officiel, un Airbus A330-200 Prestige, commandé comme par hasard par lui-même il y a 3 ans et conçu sur le modèle des avions présidentiels des grands Etats. Recep Tayyip Erdoğan a étrenné son nouvel avion, repeint aux couleurs de la Turquie, dès son premier déplacement officiel qui l'a conduit (via une escale en Azerbaïdjan) au sommet de l'OTAN à Cardiff, où il a retrouvé les grands de ce monde.

Plus impressionnant encore, le nouveau président a annoncé qu'il allait délaisser la traditionnelle résidence des chefs d'Etat turcs à Çankaya depuis Atatürk (le fameux Köşk) pour s'installer dans un nouveau palais construit récemment (non sans polémiques d'ailleurs) dans la forêt de la ferme d'Atatürk à Ankara. Cet édifice que Recep Tayyip Erdoğan avait fait bâtir comme par hasard pour le premier ministre, ces dernières

années, deviendra la nouvelle résidence présidentielle, tandis que Ahmet Davutoğlu héritera de... Çankaya. Cette décision a été très mal accueillie par le leader du parti kémaliste Kemal Kılıçdaroğlu qui a déclaré: “Les sociétés sont attirées vers le chaos quand on les coupe de leurs traditions.”

Le sultan et son grand vizir installés, il ne restait plus qu’à rétablir le califat... À cet égard, on pouvait compter sur Ahmet Davutoğlu qui a fait savoir qu’il estimait que le Diyanet (direction des affaires religieuses qui a pris la succession du califat après sa suppression en 1924 mais qui ne joue qu’un rôle essentiellement bureaucratique consistant à organiser la religion majoritaire sunnite hanéfite) devait retrouver un rôle spirituel et ne pas demeurer qu’une simple structure administrative. La mesure ne surprendra pas dans une république présidentialisée qui s’ottomanise chaque jour un peu plus....